

ÜNİTE 3

Kısa Dönemde Makro İktisadi Denge

Giriş

Bu bölümde Keynes'in gelir teorisinin en basit yorumu olan gelir-harcama modelini kullanarak toplam harcamaların kısa dönemde makroekonomik denge gelir düzeyini nasıl oluşturduğunu inceleyeceğiz.

Öncelikle toplam talebe ilişkin kısa dönemdeki gelir dengesinin nasıl kurulduğunu ve kısa dönem denge gelir düzeyinin harcamalar yönlü oluşumunun nasıl olduğunu inceleyeceğiz.

Daha sonra devletin toplam talebi yönlendirmek için uyguladığı maliye ve para politikalarının toplam harcamalar üzerindeki etkisini ve bu bağlamda reel denge gelir düzeyini bu politikalar yardımıyla nasıl şekillendirdiğini tartışacağız.

Son olarak ise dış ticaretin toplam harcamalara etki etmesi ile kısa dönem makroekonomik denge gelir düzeyi üzerindeki rolünü analiz edeceğiz.

Toplam Harcamalar ve Milli Gelir Seviyesi

Keynesyen gelir-harcama modelini kullanarak planlanan toplam harcamalar ve milli gelir seviyesi arasındaki kısa dönem makro iktisadi denge ilişkisini inceleyerek analizimize başlayalım.

Tüketim harcamaları, planlanan yatırım, kamu harcamaları ve net ihracat bileşenlerinin toplamı olan $C+I+G+(X-IM)$ bize planlanan toplam harcamaları verir.

Kitabın 66. sayfasındaki şekil 3.1'de planlanan toplam harcama ilişkisinin elde edilmesi görsel olarak verilmiştir. En altta yer alan C doğrusu ile tüketim harcamaları ve GSYH arasındaki ilişkinin grafik üzerindeki konumunu gösterilmiştir. C+I doğrusu bize planlanan yatırım harcamalarının 90 birimde sabit olduğunu gösterir ve bu 90 birime denk gelecek sabit bir uzaklık ile C doğrusunun üzerinde paralel olarak yer alır. C+I+G doğrusu kamu harcamalarını da modele ekler. Toplam gelir seviyesinin büyüklüğünden bağımsız şekilde 130 birim olarak verilen kamu harcamaları da bir önceki doğruya göre 130 birimlik paralel bir artışı getirir. Son olarak, $C+I+G+(XIM)$ olarak gösterilen doğru net ihracatı modele dâhil eder. Burada ithalat harcamaları ihracat harcamalarından 10 birim fazla olduğu için net ihracat C+I+G doğrusundan 10 birim az olacak biçimde ona paralel olarak yerini alır.

Artık bu kuramsal modelimizde talep yönlü kısa dönem makro iktisadi dengeyi belirlemeye hazır durumdayız.

" $Y < C+I+G+(X-IM)$ ", yani toplam harcamaların çıktı miktarından daha yüksek olduğu durumda ise stoklar hızlıca eriyerek envanter miktarı düşecek ve üreticilere üretimi arttırmaları yönünde bir sinyal verecektir.

" $Y > C+I+G+(X-IM)$ ", çıktının toplam harcamalardan daha yüksek olduğu durumda ise stoklar hızla artacak ve envanter miktarı yükselecektir. Bu da üreticilere üretimlerini azaltmaları yönünde sinyal verecektir.

O halde makroekonomide denge ancak planlanan toplam harcamaların toplam çıktıya eşit olduğu durumda gerçekleşir. Buna göre toplam çıktı seviyesi olan GSYH'nın (Y) planlanan toplam harcamalar $C+I+G+(X-IM)$ denkleminde eşit olduğu durumda ekonomi dengededir: $Y=C+I+G+(X-IM)$.

Kitabın 67. sayfasında şekil 3.2'de, talep yönlü kısa dönem makroekonomik denge, 45 derecelik gelir harcama doğrusu ile $Y=C+I+G+(X-IM)$ toplam harcama doğrusunun kesiştiği yerde, planlanan toplam harcamaların toplam çıktıya eşit olduğu noktada gerçekleştiği gösterilmiştir.

45 derecelik gelir-harcama doğrusu bize ekonominin talep yönlü kısa dönem makroekonomik dengeyi sağlayabileceği potansiyel noktaları verir.

Reel Servetin Denge Üzerindeki Etkisi

Fiyatlar genel seviyesindeki iniş ve çıkışlar hanehalklarının sahip oldukları varlıkların reel değerinde değişikliğe neden olur. Eğer fiyatlar genel seviyesi artarsa hanehalklarının bankada tuttıkları paranın satın alma gücünde bir azalma meydana gelir. Bu nedenle fiyatlar genel seviyesindeki bu değişimler denge noktasında değişimlere neden olur.

Fiyatlar genel seviyesindeki her artış reel serveti azaltacaktır. Aynı mantıkla, fiyatlar genel seviyesindeki her bir düşüş de reel serveti yükseltecektir.

Kitabın 68. sayfasında şekil 3.3'de bu ilişki gösterilmiştir. Daha yüksek fiyat seviyesi bizi daha düşük bir tüketim fonksiyonu olan C_1 tüketim fonksiyonuna kaymaya yönlendirirken, daha düşük bir fiyat seviyesi bizi daha yüksek bir tüketim fonksiyonu olan C_2 tüketim fonksiyonuna yönlendirecektir.

Kısa Dönem Talep Yönlü Keynesyen Modelde Enflasyonist ve Deflasyonist Açıklar

Denge GSYH seviyesi, potansiyel GSYH seviyesinin üzerinde ise enflasyonist açığın varlığından bahsedebiliriz. Denge GSYH seviyesinin, potansiyel GSYH seviyesinin altında olduğu tersi durumda ise işsizlik ve resesyondan bahsedebiliriz. Bu durum da bize ekonomide deflasyonist açık olduğu durumu gösterir.

Potansiyel GSYH düzeyi, ekonominin üretebileceği maksimum çıktı düzeyi olmamakla birlikte maksimum miktarda sağlanabilecek sürdürülebilir üretim düzeyidir. Firmaların dönem dönem üretim seviyelerini kapasiteleri üzerinde kullanabilmeleri mümkündür ancak bu durum sürdürülebilir, sonsuza dek elde edilebilecek bir çıktı seviyesi değildir. Bu potansiyel çıktı düzeyinin üzerindeki üretim uzun süreli olursa makinelerde fazla çalışmadan dolayı sorunlar çıkar ve işçilerin verimliliği düşer. O yüzden ekonomi yalnızca kısa dönemde bu potansiyel GSYH seviyesinin üzerinde üretime izin verir.

Kitabın 70. sayfasında şekil 3.5'te ekonomide deflasyonist açık olduğu durum grafik üzerinde görsel olarak verilmiştir. Şekilde denge hâsıla düzeyi potansiyel GSYH'nın altındadır. Denge hâsıla düzeyi ile potansiyel GSYH arasındaki fark deflasyonist açık olarak adlandırılır ve E ile B arasındaki yatay uzaklık kadardır. Bu durumda da ekonomi genelindeki kısa dönem talep miktarı düşük olduğu için ekonomide durgunluk ve dolayısı ile işsizlik oluşur.

Kitabın 70. sayfasında şekil 3.6'da ise ekonomide enflasyonist açık olduğu durum grafik üzerinde görsel olarak gösterilmiştir. Şekilde denge hâsıla düzeyi bu sefer potansiyel GSYH düzeyinin üzerinde bir noktada oluşmuştur. Denge hâsıla düzeyi ile potansiyel GSYH arasındaki bu fark enflasyonist açık olarak adlandırılır ve B ile E noktaları arasındaki yatay uzaklık kadardır. Bu durumda ekonomi genelindeki kısa dönem talep miktarı nispi olarak fazla olacağından ekonomideki yeni dengeye gidilirken fiyatlar genel seviyesi artacak ve işsizlik düşecektir.

Çoğaltan (Çarpan) Mekanizması

Çoğaltan (veya yine yaygın olarak kullanılan diğer bir deyişle “Çarpan”) mekanizması, otonom harcamalarda meydana gelecek bir birimlik değişime karşı ekonominin toplam çıktı düzeyinin bir birimlik değişimden fazla artacağını ifade eder.

Çoğaltan mekanizmasına göre toplam çıktıda meydana gelecek artış toplam planlanan harcamalarda meydana gelen artıştan daha fazla olacaktır. Matematiksel bir oran olarak ifade edersek, çoğaltan, denge gelir seviyesindeki (Y) değişimin gelir seviyesinde değişime neden olan ilk harcamadaki değişime göre oranıdır.

Çoğaltan mekanizmasının arkasında yatan fikri anlamak için gelir ile harcama arasındaki ilişkiyi anlamamız gerekir. Bunun arkasındaki temel mantık da ekonominin genelinde birisinin harcamasının başka birisinin geliri olarak ortaya çıkmasıdır.

Çoğaltan mekanizmasının mantığını anlamak için ekonomide bir firmanın 1 milyon TL değerinde planlanan yatırımlarda ek bir harcama yapmaya karar verdiğini düşünelim. Bu yatırım harcamasını da yeni binalar yapılması için harcansın. Böylelikle, bu 1 milyon TL'lik harcama, inşaat firmalarında çalışan işçilerin ücretleri ve inşaat firmalarının sahiplerinin karı olarak o sektördeki işçilerin ve firma sahiplerinin geliri olmuş olacaktır. İnşaat firmasının sahipleri ile firmada çalışan işçiler ellerine gelir olarak geçen 1 milyon TL'nin hepsini tasarruf olarak bankada tutmayacak ve tipik bir tüketici gibi bu 1 milyon liranın marjinal tüketim eğilimi (MPC) kadarını harcayacaklardır.

Planlanan harcamalarda gerçekleşen ilk artış sonrasında çoğaltanın etkisi çok hızlı iken, çoğaltan zincirinin sonraki aşamalarında bu etkinin azalmaktadır. Bu da bizi çoğaltan mekanizmasının sürekliliği ile ilgili şu sonuca götürür ki, her seferinde yaratılan gelirin azalması ve dolayısıyla her aşamada yaratılan gelir artışının daha ufak bir kısmının harcamaya dönüşmesi ile çarpan zincirinin etkisi ilk başta fazla, takip eden aşamalarda azalmaktadır. Yeni denge düzeyine ulaşılmasıyla bu etki sifıra ulaşacaktır.

Planlanan toplam harcamalardaki $C+I+G+(XIM)$ değişimin, otonom bir artış olması şartı ile hangi değişkenden kaynaklanacağı sonucu değiştirmeyecektir. Buna göre, toplam harcamalar planlanan yatırımlar yerine planlanan kamu harcamaları nedeniyle artsaydı, sonuç yine aynı olacak, denge GSYH miktarı yine çoğaltan kadar artarak denge çıktı seviyesi yükselecektir. Bunun sebebi, ekonomiye ilk harcamayı kimin yaptığının önemli olmamasıdır. Planlanan harcamalarda meydana gelen her bir birimlik harcama için, kaynağı otonom bir değişkenden olduğu sürece, çoğaltanın toplam çıktı üzerindeki etkisi aynı olacaktır.

“Peki, gerçek hayatta da çoğaltan mekanizması ekonomilerde bu kadar yüksek bir artış sağlayabiliyor mu?” sorusunun cevabı önem arz etmektedir. Gerçek bir ekonomide çoğaltan

birkaç nedenle bu kadar yüksek olmamaktadır. Bunlarla ilgili nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İlk neden, ekonomide uygulanan maliye politikalarından kaynaklanır. Gelir vergilendikçe harcama miktarı azalacak ve çoğaltanın değeri küçülecektir.
2. İkinci bir neden, enflasyondan kaynaklanmaktadır. Fiyatlar genel seviyesi arttıkça çoğaltanın etkisi düşecektir.
3. Üçüncü bir neden, finansal sistemden ve para politikalarından kaynaklanır. Finansal sistemin varlığı çoğaltan üzerinde azaltıcı bir etki gösterecektir.
4. Son olarak, dışa açık ekonomilerde ithalatın o ülkenin GSYH düzeylerine bağlı olması artan gelirin bir kısmının ithal mallara harcanmasını sağlayarak yine çoğaltanın etkisini azaltacaktır.

Maliye ve Para Politikalarının Makro İktisadi Denge Üzerindeki Etkileri

Devletin makro iktisat politikalarına yön verirken kullandığı iki önemli politika aracı bulunmaktadır. Bunlar maliye ve para politikalarıdır. Kamunun ekonomi üzerindeki rolü net vergi gelirleri ve kamu harcamaları yoluyla gerçekleşmektedir. Para politikasının makroekonomi üzerindeki başlıca etkisini ise faiz oranlarının toplam harcamalar üzerindeki etkisi belirlemektedir.

Maliye Politikası ve Denge Milli Gelir Düzeyi

Maliye politikası, toplam talebi arzulan seviyeye yönlendirmek için devletin kamu harcamaları ve vergilendirme üzerinde yaptığı planlamalarla gelir düzeyini belirleme üzerindeki etkisini ifade eder. Kamunun ekonomi üzerindeki rolü iki yolla gerçekleşebilir. Bunlar net vergi gelirleri ve kamu harcamaları olarak sınıflandırılabilir.

Net Vergilerin Denge Milli Gelir Düzeyine Etkisi

Net vergiler, hanehalkları ve firmalar tarafından kamuya yapılan vergi ödemeleri ile kamu tarafından hanehalklarına yapılan transfer ödemelerinin farkıdır. Kamunun yaptığı nihai tüketim harcamaları, kamuda görevli personele ödediği ücretler, altyapı yatırımları için yaptığı yatırımlar gibi cari ve yatırım harcamaları gerçekleştirir. Devletin bu harcamalarını yapabilmesini sağlayan en önemli gelir kaynaklarından birisi hanehalkları ve firmalar tarafından kamuya yapılan vergi ödemeleridir. Bunun yanında, kamu bazı kesimlere üretime doğrudan katkı vermeseler bile ödemelerde bulunur. İşsizlik ödeneği, yoksulluk yardımları ya da emekli maaşlarını bu ödemelere örnek gösterebiliriz. Kamunun bu tür giderlerine de transfer ödemeleri adı verilir. Transfer ödemeleri, gelir vergilerinin tam tersi etki yaratır. Başka bir deyişle, vergiler gibi kazanılmış gelirden çıkarılmaz, tam tersine eklenir. Kamuya yapılan vergi ödemeleri ile kamunun yaptığı transfer ödemelerinin toplamı net vergiler olarak karşımıza çıkar.

Harcanabilir geliri yukarıdaki tanıma göre şu şekilde formüle edebiliriz:

$$\text{Harcanabilir Gelir} = \text{Toplam Gelir} - \text{Net Vergiler} \quad YD = Y - T$$

Dikkat ederseniz denklemdeki harcanabilir gelir seviyesi artık GSYH seviyesine eşit değildir.

$$YD = Y - T = C + S$$

Bu durumda harcanabilir gelir eşitliğinden yola çıkarak toplam gelir olan GSYH seviyesini şu şekilde ifade edebiliriz:

$$Y = C + S + T$$

Bu durumda, toplam gelir seviyesi tüketim, tasarruf ve net vergi ödemeleri olarak üç ayrı şekilde kullanılabilir.

Harcanabilir gelir, gelirin tüketime müsait olan seviyesini belirterek tüketim fonksiyonunun (C) temel belirleyicisi olur. Bu durumda, her bir GSYH seviyesi için eğer vergiler artarsa harcanabilir gelir (YD), dolayısıyla tüketim azalır.

Para Politikası ve Denge Milli Gelir Düzeyi

Para politikasının makroekonomi üzerindeki başlıca etkisini faiz oranlarının toplam harcamalar üzerindeki etkisi belirlemektedir. İzlenen para politikaları yoluyla faiz oranlarının aşağı ya da yukarı yönlü değiştirilebildiğini biliyoruz.

Çoğaltan mekanizmasının ne kadar güçlü olduğu faiz oranlarının para politikasına ne kadar duyarlı olduğuna ve yatırımların faize olan duyarlılığına bağlıdır.

Dış Ticaret ve Makro İktisadi Denge

Bir ülkenin ithalat miktarı o ülkenin gelir düzeyi ile yakından ilişkilidir. Gelir seviyesindeki artış, aynı yurtiçi mallara yönelik talebi artırdığı gibi ithal mallara olan talebi de artıracaktır. Buna göre ithal mallara olan talep miktarı ülkedeki gelir seviyesi arttıkça yükselecek, azaldıkça düşüş gösterecektir. İhracat mallarına olan talep ise, bu mallara harcamayı yapan diğer ülkelerin gelirine bağlıdır.

Gelirde meydana gelen değişimin ne kadarının ithal mallara harcandığını gösteren katsayıya *marjinal ithalat eğilimi (MPI)* adı verilir. Buna göre, toplam gelirde Y kadar bir değişim gerçekleştiğinde, bu değişimin ithal mallara olan harcamaya yansımaları, gelirdeki değişimin MPI katı kadar olacaktır;

$$\Delta IM = MPI \times \Delta Y$$

İthal mallara olan talep miktarı ülkedeki gelir seviyesi arttıkça yükselecek, azaldıkça düşüş gösterecektir.

Toplam gelir seviyesinde meydana gelen artışlara bağlı olarak net ihracat miktarı azalacaktır.

Dış ticaretin varlığının çoğaltanın etkisini azaltmasının temel nedeni, dışa açık bir ekonomide harcamalardaki herhangi bir otonom artışın bir kısmının yurt dışındaki mal ve hizmetleri satın almak için kullanılmasıdır. Dışa açık ekonomide çoğaltanı hesaplayabilmek için yurt içinde üretilen mal ve hizmetlere yönelik tüketim eğilimini biliyor olmamız gerekir. Yurt içi mal ve hizmetlere olan tüketim eğiliminin büyüklüğü ekonomideki marjinal tüketim eğilimi ile marjinal ithalat eğilimi arasındaki fark kadardır.

Bu durumda dışa açık ekonomide çoğaltan aşağıdaki gibi hesaplanabilir:

Dışa Açık Ekonomide Çoğaltan = $1 / (1 - (MPC - MPI))$

Dış ticaret nedeniyle çoğaltanın etkisini azalmasının temel nedeni, dışa açık bir ekonomide meydana gelen harcamalardaki herhangi bir otonom artışın bir kısmının yurt dışındaki mal ve hizmetleri satın almak için kullanılmasıdır.

www.AOF.com.tr